

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ВИМІР ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ: ПРО ІСТОРІЮ ГРУЗІЇ ТА УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

К. І. Мелекєсцев

Донецький національний університет імені Василя Стуса

k.melekestsev@donnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4931-9576>

Ключові слова: інформаційна війна, історія Грузії, історія України, гібридний супротивник, гібридна війна, джерелознавство.

Автор стверджує, що новітня ситуація з інтернет-комунікаціями, конкретно соціальними мережами, як основним майданчиком для дискусій про політику й історію, є привабливою для різних суб'єктів, які бажають вплинути на сприйняття історії народними масами, і водночас створює виклик для історіографії і особливо джерелознавства. Відзначаючи досягнення попередніх робіт істориків, які розглядали соціальні мережі в джерелознавчому контексті, автор припускає, що замість того, щоб розробляти особливості технічної класифікації джерел із соціальних мереж, практичніше буде класифікувати їх за тим, чи вони представляють собою «переказ» чи «залишок» історичного факту або процесу, а також чи можуть такі джерела представляти як переказ, так і залишок. Джерелами, про які йде мова, є дописи з різних інтернет-платформ: «довгі текст» з LiveJournal, Facebook та різних інтернет-медій, а також короткі повідомлення на кшталт відповідей у Twitter. Більшість із них стосуються антигрузинської та антиукраїнської пропаганди у царинах історії та політики, а також різних методів поширення цієї пропаганди у російськомовній та англійськомовній баззах користувачів соціальних мереж різними способами: поширення статей, імітація атмосфери дискусії для встановлення «загальної згоди» щодо певних фактів, заповнення секції коментарів до дописів опонентів недоброзичливцями, підбурливі заяви, автоматизовані дописи користувачів для масового поширення конкретних ідентичних повідомлень. Особиста упередженість аудиторії відіграє важливу роль у десимінації історичної пропаганди, оскільки люди з негативним поглядом на «мейнстрім» політичної думки та історичних наративів США знаходять «своє» у антиамериканських змістах з боку московських агентів впливу, навіть якщо дискусія стосується цілком чужих країн, таких як Україна та Грузія, а не конкретної частини американського суспільно-політичного життя, з якою мають проблеми дружні до Москви люди. До того ж, завданням пропагандистів може бути не стільки змусити їх повністю змінити думки щодо історії, скільки посіяти сумніви та сприяти нерішучості та невпевненості у «своїх» наративах серед користувачів соціальних мереж. Легкість і низька вартість такого безхитрисного впливу на сприйняття історії становлять небезпеку для демократичних суспільств і вимагають урядового і неурядового супротиву, з можливістю боротьби зі зловмисною пропагандою на «немейнстрімних платформах» не лише за якістю, але й за масштабом.

THE SOURCE STUDY ASPECT OF INFORMATION WARFARE: ON THE HISTORY OF GEORGIA AND UKRAINE AS SEEN THROUGH SOCIAL NETWORKS

K. Mieliekiestsev

Vasyl' Stus Donetsk National University

Key words: information war, history of Georgia, history of Ukraine, hybrid opponent, hybrid war, source criticism.

The author states that the emergency of Internet communications, especially social networks, as the primary platform of discussions on politics in history represents a boon to various actors wishing to influence public perception of history in great numbers, and at the same time posits a challenge to historiography and especially source studies. Noting the achievements of previous

works by historians dealing with social networks as part of the primary sources base, the author suggests that instead of working out the peculiarities of technical classification of sources from social network, it is more practical to classify them on whether they represent a "myth", or a "remnant" of a historical fact or process, or whether such sources may represent both. The sources in question are represented by posts from various Internet platforms: the "longreads" from LiveJournal, Facebook, and various internet media, and the short reply-type messages from Twitter. Most of them deal with anti-Georgian and anti-Ukrainian propaganda on history and politics and various methods to spread said propaganda through Russophone and Anglosphone userbases of social networks via various avenues: sharing articles, simulating an atmosphere of discussion to establish "common acceptance" of points, flooding the replies to opponents' posts with detractors, inflammatory posts, automated user posts to mass-spread specific identical messages. Confirmation bias plays a great role in the dissemination of propaganda on history, as people with a negative view of the "mainstream" U.S. political thought and historical narratives find themselves affiliated with anti-U.S. messaging from Moscow influencers, even if it concerns completely foreign countries like Ukraine and Georgia, rather than the specific part of the American social-political life the Moscow-friendly people have a problem with. Moreover, the aim of the propagandists may not be so much to force social network users to completely change their minds about history, as to sow doubt and promote indecision and uncertainty about "their own" narratives on history and politics. The ease and low costs of such low effort influencing on perception of history represent a danger to democratic societies and require governmental and non-governmental answers that will combat malicious propaganda across "non-mainstream platforms" not only in quality, but also in scale.

Конфлікти навколо «історичної пам'яті» та «інформаційні війни» протягом останнього десятиліття стали не лише об'єктами досліджень українських дослідників, але й частиною життя українців взагалі. Новітні технології, глобалізація та інформатизація якісно змінили те, як відбувається історичний і політичний дискурс: тепер обговорення історії України може відбуватися не лише в науковій дискусії професійних істориків в ході переписки, форуму чи рецензій на публікації, але й на відкритих для кожного інтернет-майданчиках, де дискутувати можуть люди різноманітних професій, соціальних груп та походження, якщо лише цікавляться темою. Це відкриває можливість для впливу на такий обмін думок для зацікавлених сторін, метою яких є сприяння формуванню тих чи інших поглядів на історію у користувачів під виглядом не «авторитетних джерел», а «таких саме простих користувачів соціальних мереж». Це якісно новий формат обговорення історії, який ми лише починаємо усвідомлювати.

Дослідження інформаційного протистояння (під різними назвами – інформаційне протистояння, інформаційна війна, гібридна війна, інформаційна експансія) активізувалися в Україні з посиленням агресивної риторики протягом 2000–

2010-х рр. та, зрештою, незаконним вторгненням з боку Москви у 2014 р. У 2015 р. ужгородський дослідник Г. Сасин розкрив хронологію дослідження (та пошуку дефініції) явища в локальному для українських дослідників інформаційно-науковому просторі таким чином: перші відкриті публіци дослідження канадського культуролога Герберта Маршала Маклуена у 1960-х рр., монографія 2003 р. московського автора С. Расторгуєва, далі – численні роботи українських авторів, які особливо активізувалися з початком московського збройного вторгнення в Україну у 2014 р. Це яскраво характеризує українське зацікавлення темою як певний «problem-solving», набуття нею актуальності разом з руйнацією статус-кво, коли явище інформаційних впливів з метою досягнення військової мети стали частіше «помічати». З цієї хронології стає зрозумілою особливості визначення поняття українськими авторами, здебільшого істориками та політологами: Р. Чирва, Є. Магда, І. Костюк, Д. Богуш та О. Юдін відштовхувалися саме від пропагандистського аспекту інформації (а не «математичного» аспекту інформації-як-даних). Дослідження цього аспекту протистояння є логічним для українських гуманітаріїв, контрастуючи з західними дослідженнями

1990–2000-х, у яких, при зазначенні гуманітарного фактору, все ж домінували дослідники кібербезпеки, якій давали відповідні описи поняття¹. Зв'язок між «технічними» та «психологічними» класифікаціями інформаційного протистояння в останні роки стає зрозумілішим, оскільки все більша частина того протистояння, навіть навколо питань історії, перетікає у мережі Інтернет, що відмічають і українські дослідники, враховуючи вже й «математичний вимір інформації»².

Джерелознавча сторона досліджень істориками процесів сучасності незмінно зустрічається з дилемою: класифікувати інтернет-джерела як на щось якісно нове та окреме, чи дивитися на Інтернет лише як на формат запису ділових, мемуарних, епістолярних та ін. джерел? Нещодавнє дослідження джерельного комплексу політики пам'яті на окупованих Москвою теренах України А. Касяна, Я. Платміра та Д. Хоменка зазначає, що «можливості таких джерел [як соціальні мережі] до цього часу повністю не розкриті», проте називають їх «принципово новим джерелом», при цьому ж зазначають, що самі в собі соціальні мережі можуть містити зображальні джерела³. Дослідниця О. Юркова виокремлює соціальні мережі як «справді унікальне і специфічне історичне джерело, що поєднало у собі практично всі типи раніше відомих нам історичних джерел (письмові, кіно-фото-фонодокументи, етнографічні, лінгвістичні та ін.). Головне не загубити його, збираймо/фіксуймо якнайбільше»⁴.

Від «технічних» особливостей розглянутих джерел («що саме класифікувати джерелом та як?») пропонуємо підійти до класифікації джерел, що стосуються інформаційного протистояння навколо історії зі «сміслового» аспекту. Ще у ХІХ ст. А. Лаппо-Данилевський запровадив класифікацію джерел за сутністю інформації, яку з джерела може отримати історик, поділивши їх на

«переказ» (або «міф») про який саме факт йдеться у джерелі (опис факту, чи події таким чином, який хотіли донести до нас автори оригінального джерела), та на «залишок» факту, свідченням якого стає джерело поза бажаннями його оригінальних авторів. «Міфічна» інформація – це те, що її автори навмисно хотіли нам переказати. На відміну від цього, «залишкова» інформація – це те, що було створено без конкретного наміру донести повідомлення до аудиторії⁵. На базовому рівні це стосується поділу власне джерел (наприклад, опубліковані мемуари генерала про війну є «переказом», а архівні звіти щодо постачання в його армії – «залишком»), але ця методологія також стосується критики джерел: то, як саме та чому саме переказується певна інформація може бути «залишком» про певні процеси самим у собі. Така характеристика джерел є вкрай корисною для роботи з проявами інформаційного протистояння навколо історії, де важливіше досліджувати не лише «міф» (яке повідомлення поширюють пропагандисти), але й, що важливіше, «залишок» (чому саме вони його поширюють і що це свідчить про їхню сторону?).

Звичайно, Інтернет – лише один із «фронтів» інформаційного протистояння, який, попри зростання важливості інтернет-зв'язку як засобу комунікацій, все ще має ореол «неофіційності» (що само собою є корисним для інформаційних атак). Офіційні заяви керівництва держав, окремих політиків, дипломатія, класичні ЗМІ (навіть переведені у цифровий формат), телепрограми зберігають свої інформаційні можливості для психологічного впливу на людей. Проте відмінність презентації інформації у газеті, в телевізорі чи в агітаційних листках з її презентуванням в Інтернеті лежить у зміні форм, часу та масштабів охоплення аудиторії в ході рознесення тієї чи іншої інформації, особливо через те, що різноманітні майданчики у всесвітній мережі дозволяють не лише спостерігати, але й обговорювати інформацію з іншими користувачами, ще й у такій формі, щоб дискусія сама собою мала інформаційний вплив. Банальний приклад цього – організація адміністрацією якогось закладу позитивних відгуків на вебсайті, щоб відвідувач приєднався до думки решти «простих людей», без будь-якої можливості легально довести обман. Можливості для анонімності у мережі Інтернет таким чином відкривають агентам впливу дешевий простір для інформаційної боротьби, заради якої необов'яз-

¹ Сасин Г. В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір. ГРАНІ. 2015. № 3 (119). С. 18–23.

² Шемчук В. В. Концептуальні підходи до розуміння інформаційної війни в сучасному світі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2019. Т. 30(69), № 3. С. 29–35.

³ Касян А. І., Платмір Я. Л., Хоменко Д. В. Особливості джерельного комплексу дослідження політики пам'яті на окупованих Росією територіях України. Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки. 2020. № 2. С. 14–25.

⁴ Юркова О. Facebook як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2015. Ч. 25. С. 31–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sidptm_2015_25_4.

⁵ Лаппо-Данилевський А. С. Методологія історії: у 2 т. Москва, 2010. Т. 2. С. 64.

ково навіть витратити гроші та час задля продукування якісних ідей і сенсів, коли є можливість досягти подібних цілей «навалом». На якісну науково-популярну статтю з історії України розповсюджену на популярних інтернет-майданчиках ворог може відповісти не «контр-статею», а напливом акантів, які піддають текст статті сумніву і, так чи інакше, зможуть зачепити когось із читачів. При чому, чим далі читач від теми статті, тим легше йому буде повірити у контраргументи «людей, які знають про це», особливо коли мова йде про історію.

Отже, маємо справу з джерелами, які, по-перше, приховують свою афіліацію та походження (адже частина завдання такої «низької» форми інформаційного протистояння – зробити ефект «думок такої ж простої людини, як і читач»), а по-друге є цінними саме як «залишки» певних спроб інформаційних впливів з тією чи іншою метою. Постає непросте на прикладах (здебільшого виявлених у попередньому дослідженні повідомлень щодо сюжетів з історії Грузії та України) подивитися на цілі, методи та результати інформаційних впливів у соціальних мережах другої половини 2010-х рр., особливо Twitter, Facebook та LiveJournal. Через вищезгадані можливості для анонімності у мережі Інтернет визначити останнє (результати) є особливо складною частиною, адже викликає необхідність брати на себе відповідальність робити висновок, який користувач є прямим агентом впливу, а який є реципієнтом пропаганди (і, можливо, далі корисним для пропагандистів розповсюджувачем). Оскільки аналізувалися приклади промосковської пропаганди, до «постраждалими» від неї у дослідженні були визначені облікові записи, історія повідомлень та основні інтереси яких виходять поза виключно проштовхування промосковських наративів у соціальних мережах, наприклад, американські консерватори, які позитивно ставляться до московських історичних наративів через позитивну асоціацію з «сильною консервативною державою», або американські комуністи, такі як подкаст Historic.ly, яких приваблює антиамериканізм московських наративів та можливості для викриття «брехні наших імперіалістів».

За допомогою вбудованої пошукової системи соціальної мережі twitter.com у дослідженні про порівняння інформаційних впливів на публічне сприйняття історії України та Грузії було знайдено та проаналізовано різні окремі дописи користувачів соцмережі. Під час пошуку російською мовою такі ключові слова, як «Грузія»,

«грузинська», «історія», використовувалися в різних формах, щоб знайти можливі російськомовні повідомлення про Грузію. Після пошуку найбільш обговорюваних тем з історії Грузії було здійснено подальший пошук за відповідними термінами. Під час пошуку англійською мовою результати на «Грузія» в основному стосувалися штату Джорджія Сполучених Штатів Америки, а не незалежної країни. Через це довелося об'єднати запит «Грузія» із словами «Росія» чи «Україна», щоб знайти найбільш суперечливі теми з грузинської історії в англійськомовному секторі Twitter. Крім того, пошук виявив ще більше повідомлень з тем тотожних до історії Грузії та України на інших сайтах, на які посилаються користувачі Твіттера, зокрема Facebook і LiveJournal, а також на політичних форумах і сайтах новин. Пов'язані матеріали були додатково проаналізовані, виявивши ширший дискурс «спірних моментів» і «конфліктних сторінок» щодо грузинської та української історії та політичного дискурсу⁶.

У ході вищезгаданого дослідження були виявлені не лише хронологія, зміст та рівень впливовості таких повідомлень на публічний дискурс, але також і певні особливості пропагандистських інтернет-повідомлень як джерела. Тон, характер та «контроль за якістю» представлених у повідомленнях історичних наративів значно відрізнявся в залежності від мови повідомлень. Характерно, що одним із «природних засобів захисту» грузинської інфосфери стала грузинська мова. В цьому аспекті грузинськомовний сектор світового інформаційного простору набагато краще захищений від іноземних спроб впливу, ймовірно, оскільки витрати на навчання грузинській мові агентів впливу для роботи в неросійськомовному та неанглійськомовному інформаційному полі є занадто високими. Крім того, соціологічні дослідження підтверджують здебільшого впевненість грузинського населення у патріотичних національних історичних наративах (при чому як щодо давньої, так і новітньої історії), країні нехарактерні поляризовані погляди на історію, які б відрізнялися за політичними вподобаннями населення, за винятком окупованих територій: «Римської імперії вже немає, а Сакартвелло все ще стоїть», з гордістю заяв-

⁶ Mieliekiestsev K. The "Post-truth era" and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. 15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = სპრეზუმის გზის მე-15 დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია. Silk Road Conferences. October 09-10. Tbilisi, Georgia. Tbilisi: IBSU, 2020. pp. 24–32.

ляють грузини⁷. Відповідно, спроби інформаційної війни щодо Грузії делегується на російсько-англомовні «театри військових дій». Оскільки для коментування новин з Грузії та надання «альтернативних наративів» про її історію необхідне знання грузинської мови, то спроби політичного впливу на Грузію у повідомленнях в мережі Інтернет є набагато менш «агресивними», ніж щодо України. Порівняно, українська більш зрозуміла для росіян, а російська для українців, що дозволяє вести дуже активну «дискусію у підвищених тонах» щодо майже кожного «інфо-привіду». На відміну від українських «інформаційних фронтів», де прокремлівські коментатори вочевидь прагнуть не лише дезінформації, а й деморалізації читачів, новини про Грузію чи викладені в соцмережах статті з грузинської історії коментуються зловмисниками лише в тому випадку, якщо вони викладені «читабельними» мовами для «воїнів інформаційного фронту» та «ботоводів» (оскільки боти не можуть розпізнавати гештеги та ключові слова, на які вони не були запрограмовані реагувати). Як наслідок, джерелам впливу на наративи навколо історії Грузії характернішою є «контратака», через «наданням альтернативної думки» щодо вже існуючої теми (хто винний у війні 2008 р., чи була законною анексія грузинських держав імперією Романових, чи були події 1990-х рр. в Абхазії геноцидом, і якщо так, то якого етносу тощо). Оригінальному контенту, який би атакував сучасну грузинську державу чи історію Грузії, дуже бракує як кількості, так і впливу, особливо англійською мовою. Це очевидно у навіть найзручнішій для поширення інформації та помилкової інформації в «епоху постправди» соцмережі twitter.com, яка поєднує акцент на коротких, точних повідомленнях (що змушує користувачів «скорочувати» свої думки до фіксованої кількості символів, дозволених у повідомленні, в результаті чого у процесі скорочення думка «дистилується» та певною мірою радикалізується) з простим інтерфейсом для пошуку та втручання в різноманітні розмови, що відбуваються по всьому світу, з можливістю надання посилань і додання зображень. Варто зазначити, що проаналізовані у вищезгаданому дослідженні російськомовні дані з twitter.com були здебільшого датовані починаючи з 2017 року. Тим часом, в англомовному секторі було зазначено політичний вплив і особливу

⁷ Sartania K. Struggle and Sacrifice: Narratives of Georgia's Modern History. Carnegie Europe. April 27, 2021. URL: https://carnegieendowment.org/files/2021-04_Sartania_Georgia_History_Updated.pdf

активність ботів щодо історії Грузії в діапазоні від 2009 до 2011 року до, після паузи, знову з 2017 року. На відміну від інформаційного протистояння Москви з Україною, схоже, немає «спеціалізованих» користувачів або ботів, які зосереджені на критиці саме Грузії, а координації антигрузинських повідомлень бракує ефективної організації. Найбільше зусилля у підготовленні таких повідомлень приділяється російськомовному обміну повідомленнями, орієнтованим на російську чи російськомовну аудиторію⁸.

Все це характеризує як самі джерела, так і їх запланованих реципієнтів: аудиторію, яка має хоча б поверхневе розуміння політичних та історичних зв'язків Грузії чи України з Москвою і зможе особисто ідентифікувати занадто заангажований чи повністю неправдивий наратив. Тому російськомовні джерела інформаційного протистояння навколо історії (що проти грузинських, що проти українських наративів і сенсів) можуть концентруватися на специфічному сюжеті з історії задля зображення для російськомовної аудиторії «зради та холопства еліт»⁹, «врятування Російською імперією»¹⁰, і нарешті «500 років паразитування»¹¹. Таким чином, зверху поверхневого знання про «близьке зарубіжжя» накладається негативне враження, образа за «історичні кривди», яка одразу ототожнюється з сучасною політичною ситуацією.

Дивлячись на російськомовний сектор інтернету, можна відзначити, що нападки на грузинську історію, на відміну від історії України, не особливо підтримуються «вагомими особами» серед агентів московські інформаційних операцій. Якщо нападки на саму Україну як «країну-з-історією» відбуваються на рівнях від самого кремлівського ватажка до топових ведучих політичних теле- та інтернет-програм і ток-шоу, то щодо Грузії висловлюються лише в новітньому, пострадянському контексті. При цьому «великі імена» серед журналістів і політиків рівня знаменитостей намагаються зобразити все погане в російсько-грузинських відносинах як особисту вину колишнього президента Міхеїла Саакашвілі, применшуючи будь-які глибинні суперечки.

⁸ Mieliekiestsev K. The "Post-truth era" and its effects... Tbilisi: IBSU, 2020. P. 25

⁹ Предательство и холопство как норма поведения грузинской „элиты“. LiveJournal. URL: <https://ss69100.livejournal.com/1088461.html>

¹⁰ Как Российская империя спасла Грузию. LiveJournal. URL: <https://varjag-2007.livejournal.com/4853091.html?>

¹¹ Грузия: 500 лет паразитизма (ч. 3) LiveJournal. URL: <https://oboguev.livejournal.com/6298012.html>

Однак менш відомі макро- та мікроінфлюенсери можуть дозволити собі значно жорсткіше зображення Грузії та її історії. Особливо це стосується анонімних облікових записів із використанням псевдонімів, широко поширених у соціальних мережах, особливо в східноєвропейському політичному та історичному дискурсі в цих мережах. Нормалізація використання псевдонімів для політичного дискурсу сприяє як намірам інформаційного впливу, та високому рівню конфіденційності для користувачів, які не хочуть, щоб їхні справжні імена асоціювалися з політичними дискусіями, у яких вони беруть участь в Інтернеті. Прикладом такого облікового запису може бути «Vladimir Putin XII», обліковий запис, що працює за схемою «розміщення заголовків і посилань», з понад 11 тисячами зареєстрованих підписників, що засуджує «історію падіння, бідності та деградації». України, Грузії та НАТО», здебільшого рекламуючи посилання на московські ЗМІ, але з доданням власним зображень, наприклад таких, що зображують підтримку грузинами протестів на Євромайдані¹². Ще один цікавий випадок – «обговорення» у Twitter 2019 року антигрузинського тексту, написаного інфлюенсером у Facebook під нібито справжнім ім'ям Сергій Купріянов. Усі учасники дискусії діють під псевдонімами, що дозволяє їм висловлюватися більш різко, ніж публічні особи: не просто покійно критикувати «русофобію», а стверджувати, що «історія Грузії та її відносини з Росією та іншими сусідами показують, що ця країна може існувати лише як паразит». Ці антигрузинські настрої супроводжуються пропагандистським пунктом про те, що країна нібито була здатна «щось виробляти сама» лише під радянською окупацією¹³.

Очевидно, що ідея «історії Грузії як історії паразитизму» увійшла в проросійський дискурс у 2018–2019 роках і відтоді використовувалася російськомовними інформаційними агентами. Аналізуючи джерела, за спільне вони мають власну «методичку», вищезазначену серію текстів у LiveJournal, де детально розповідається про «500 років грузинського паразитизму». На меті створення таких текстів є низка завдань. По-перше, вони використовуються для деморалізації тих грузинів, які вільно говорять російською мовою. По-друге, для згуртування проросійської підтримки серед користувачів у мережі Інтернет

(як вищезгадана «дискусія» навколо посту Сергія Купріянова). По-третє, для виправдання сучасних антигрузинських настроїв та агресії проти Грузії перед «домашньою» аудиторією («так їм і треба, тим паразитам»). Демонстрацією результатів таких нападок на історію Грузії слугує ланцюжок відповідей у Twitter за 2019 рік після публікації про протести в Тбілісі. Вірменсько-російський користувач спочатку ставить питання про те, чому протестувальники спалювали російські прапори, засуджуючи це як «плювок в обличчя 145 мільйонам росіян», а після передбачуваних відповідей грузинів про відсутність в них будь-якої поваги до прапора та почуттів агресора, до обговорення одразу приєднується серія промосковських анонімних користувачів, які атакують історію Грузії з використанням надзвичайно жорсткої лексики щодо «паразитизму», використовуючи образливі культурні та сексуальні конотації¹⁴.

Значно відрізняється ситуація з «відсіюванням інформації» (який наратив можна презентувати аудиторії про історію близького зарубіжжя, а який вона не стане сприймати) за межами русофонного інтернет-сегменту, де чим далі територія від кордонів східноєвропейських країн, тим менше в людей про ці країни знань про їхню історію, поза відомими зі школи періодами Російської імперії чи Радянського Союзу. Для Грузії ситуація особливо важкою є в американському контексті, де є свої локальні розуміння слів «Georgia» та «Caucasian», що само собою додає необхідність детального роз'яснення і уточнення. Через здебільшого низьку знайомість англофонів з історією Східної Європи та Передньої Азії бійцям «інформаційного фронту» значно зручніше просувати історичні наративи, які б ніколи не спрацювали в русофонному середовищі, наприклад «належність грузинів до слов'ян». Намагаючись «просвітити» своїх західних колег, промосковські інтернет-інфлюенсери висувають пропозиції «дізнатися більше».

В англомовних сегментах соціальних мереж про історію Грузії та України згадують саме захисники інтересів Кремля (як реальні люди, так і автоматизовані «боти»). Здебільшого це мікроінфлюенсери, які зацікавлені у «гарячих» новинах і пов'язаних із інтересами Москви темах, готуючи «спростування» у відповідях іншим користувачам. Вони апелюють до ідеї, що агресивна політика Москви стосується лише тих територій, якими вона «має володіти» як «історичними ча-

¹² Vladimir Putin XII. Twitter. 16 квітня 2019. URL: https://twitter.com/putin_ww/status/1118208981514645504

¹³ Михаил. Twitter. 23 липня 2019. URL: <https://twitter.com/ogurec286/status/1142706672441409536>

¹⁴ Caerly. Twitter. 23 червня 2019. URL: <https://twitter.com/caerlyKD/status/1142770235864473601>

стинами СРСР». Використовуючи в дискусії як відкрите глузування, так і поблажливу пораду «перевірити свої знання історії», вони стверджують правомірність претензій Кремля на Південну Осетію¹⁵, ідею України та Грузії як «історично двох немовлят Росії»¹⁶, що «Росія ніколи ні до кого не вторгалася (ні до кого важливого)»¹⁷, і навіть це, незважаючи на те, що Грузія передувала багатьом європейським країнами, «юридично, історично, економічно тощо. Грузія є частиною Росії»¹⁸. Наприклад, спроба «переконати» американського генерала (який насправді й не був учасником дискусії, а цитувався акаунтом Інститута Маккейна), ймовірно, автоматизованим користувачем на ім'я «Лорена» (чия назва облікового запису відображає лише тарабарщину літер і цифр). «Користувачка» стверджує, що «історично, географічно, ментально народи Грузії та Росії дуже тісно пов'язані», і навіть називає це «територією не Європи, а слов'янською культурою». Щоб підтвердити такі дикі твердження, вона пропонує прочитати «Історію держави Російської» Миколи Карамзіна¹⁹.

Хоча для історика ідея доводити, що «грузинська культура є слов'янською культурою» за допомогою змісту вищезгаданої книги є нісенітницею, очевидно, що тут не йдеться про те, щоб дійсно вплинути на американського генерала чи на Інститут Маккейна, щоб вони шукали й читали якусь книгу. Радше, мета такого повідомлення – заохочувати в усіх читачів сумнівів щодо предмету дискусії, наприклад історії Грузії чи України. Ніби в судовому процесі, в ситуації, коли прямі докази чи спростування за фактами неможливі, юрист намагається залучити сумніви щодо компетентності чи заангажованості свідків. Зрештою, якщо «люди кажуть», що є якісь книжки з історії, які доводять, що Грузія є слов'янською країною, то яка людина з США чи Західної Європи, що ніколи не читала таких книг може бути, впевненою, правда це чи ні? А в демократичній системі кожна така людина є потенційним активним учасником політичного життя країни через вибори, лобістські групи, громадянське суспільство. Таким чином, вплив у соціальних мережах стає дешевим

способом посіяти сумніви та нерішучість серед користувачів Інтернету.

Проти чи є якісь конкретні переваги пропаганди через мережу маловідомих анонімних мікроінфлюенсерів над пропагандою через великі ЗМІ? Звичайно, у різних форматах пропаганди різні слабкі і сильні сторони. У випадку з маловідомими анонімними каналами інформації в мережі Інтернет, вони підкупляють своєю інтерактивністю та викликають у певної категорії шукачів інформації відчуття «особистого дослідження» якоїсь теми з історії чи політики. До того ж, такі канали дають можливість для значно більш гротескних, різких висловлювань, ніж було б можливо зробити концентруючись лише на офіційних заявах чи провідних ЗМІ. Як говорить російське прислів'я, «на парканах теж пишуть!» Так само «неофіційний» текст має прерогативу бути максимально неправдивим або образливим, при цьому не зачіпаючи нічиєї офіційних репутації. Дії анонімних користувачів важко легально пов'язати з будь-яким офіційним московським відомством. Таким чином, вони придатні для деморалізації та поширення мови етнічної ворожнечі серед «ворогів» та сприяння посиленню серед «своїх» імперіалістичного ставлення до постколоніальних націй як до «невдячних паразитів». Як показують дослідження останніх років, звичайні люди, особливо в розвинутих країнах Заходу, все рідше довіряють традиційним «мейнстрімним» ЗМІ, натомість сподіваючись на пошук інформації, яку вони «самостійно досліджують» в Інтернеті²⁰.

Така тенденція дозволяє анонімним користувачам видавати свою пропаганду за «приховану правду», яку «великі ЗМІ» хочуть приховати від споживачів. Звісно, у цьому контексті можуть працювати і макроінфлюенсери, які видають себе за «інсайдерів», але саме дрібні мікроінфлюенсери можуть створити у користувача соцмереж відчуття «простоти» та товаришкості, персонального зв'язку, якого користувач ніколи не матиме з великою компанією, що продукує новини, чи панівним у країні нарративом щодо історії. Фактор «спільної анонімності», відчуття того, що ти маленька людина у великому світі, може дозволити розвинути почуття довіри до агентів впливу, які не проявляють якоїсь іншої ідентичності за межами своїх політичних поглядів (хоча, як правило, відводиться певна кількість часу для створення

¹⁵ Decorum. Twitter. 28 грудня 2019. URL: <https://twitter.com/PdraigOraghail/status/1210898775012728832>

¹⁶ Gadea. Twitter. 22 січня 2019. URL: <https://twitter.com/Gadea/status/1087817504540540929>

¹⁷ Nick Givanoivc. Twitter. 15 січня 2019. URL: <https://twitter.com/NickGiva/status/1085244595162759168>

¹⁸ Ivan Topor. Twitter. 25 червня 2019. URL: <https://twitter.com/tfAcjOF9IYtVsSq/status/1143331968911888385>

¹⁹ Lorena. Twitter. 1 жовтня 2019. URL: <https://twitter.com/ZDi609kV6GcBeLE/status/1178979209110265856>

²⁰ Rosúlek P. The post-truth age, the fake news industry, the Russian Federation and the Central European area. *Trendy v podnikání* 9(3). December 2019. PP. 46–53 DOI: 10.24132/jtb.2019.9.3.46_53. С. 47–48

образу справжньої людини, яка думає не лише про історію та політику, а й про дозвілля). Скидаючи так звані «бомби правди» та використовуючи нецензурну лексику під псевдонімом, такі користувачі можуть не лише деморалізувати своїх ідеологічних опонентів, а й радикалізувати власну аудиторію.

Сприяння згуртованості навколо імперії є помітною рисою для московських бійців «інформаційного фронту». У той час як офіційні представники дипломатії з боку держави заперечують будь-які заяви про агресію чи підривною діяльність, інтернет-інфлюенсери можуть дозволити собі визнавати деякі заяви опонентів (наприклад, про завоювання й окупацію), але лише задля того, щоб донести до власних читачів, що нічого поганого в історії завойовників немає. Як приклад, московських Олександр Субботін, переважно політичний інфлюенсер у мережах Yandex Zen і Telegram, який також має скромну кількість (близько 4 тисяч) підписників у Twitter, малює справді жахливі картини «близького зарубіжжя»: «Неспокійні Білорусь і Киргизстан; воююча Україна, Вірменія та Азербайджан, Грузія без територій і вмираюча Прибалтика... Ну, як ви й хотіли, «російський окупант» пішов. Напевно, всі задоволені»²¹. У цьому повідомленні, значною мірою підтриманому радянсько-ностальгічними читачами автора, той засуджує війни та втрату територій України та Грузії як проблеми, водночас «забуваючи» прямі дії Москви, які спричинили ці проблеми. Аудиторія не бачить у цьому протиріччя, оскільки основна ідея полягає в тому, що «російська окупація», тобто московська гегемонія над своїми колонізованими сусідами, була позитивним фактором і єдиною гарантією миру та процвітання. В результаті звинувачують країни у тому, що вони набули незалежності, а потім зазнали нападів колишнього колоніального центру.

Задля швидкого поширення однотипних повідомлень у мережах замість «живих» інфлюенсерів можуть використовуватися автоматизовані користувачі – запрограмовані «боти». У 2011 році у Twitter була здійснена розширена бот-атака з облікових записів, які видавалися за особисті спостереження або «розслідування справжніх новин», при цьому копіювали той самий рядок (часто скорочений через помилки програмування), викриваючи, що «аналітичний центр у США прагне переписати історію конфлікту Грузії та Росії: незважаючи на вичерпне розслідування

²¹ Aleksandr Subbotin. Twitter. 5 жовтня 2020. URL: https://twitter.com/subbotin_ru/status/1313221081562517506

ЄС». Тут історія використовується для нападу як на Грузію, так і на американські аналітичні центри, поєднуючи їх разом і малюючи як нечесні²².

Виявлення подібних фактів впливу через дописи як живих користувачів і запрограмованих «ботів» змушує нас запитати: «А які взагалі результати такого впливу?» Зрештою, єдиним певним фактом, який доводить існування цих джерел, є те, що певні кола в Інтернеті мають особливий інтерес у тому, щоб поставити під сумнів достовірність історії країн колишнього СРСР, а також мають бажання асоціювати їхню історію з Москвою. У таких діях можна обґрунтовано підозрювати (хоча й без прямого підтвердження офіційними документами) навмисну психологічну операцію промосковських сил у інформаційному протистоянні. Результати поширення корисних Москві наративів щодо сусідів серед власного населення є очевидними, проте вихід інформаційної операції за межі російськомовного інфопростору виникає запитання: а чи є в англослов'янському світі реальні люди, на яких справді якимось впливатиме антигрузинська та антиукраїнська пропаганда щодо історії, яка трапилася їм в мережі Інтернет?

Досліджуючи дописи американських користувачів щодо згадок про Грузію в історичному контексті, насправді можна побачити, що грузинську історію інколи розглядають через проросійську призму, хоча трапляється це ще й через незнання, а не через якісь негативні почуття щодо країни. Як приклад, намагаючись проаналізувати генезу етнічної групи абхазів африканського походження, американець, здається, не усвідомлює, що Грузія є незалежною країною, оскільки він стверджує, що: «Історично ми розуміємо, що єгипетський фараон завоював багато регіонів Європи, включаючи південну Росію, яка сьогодні відома як „Чорна Грузія“»²³. Крім того, ідея виправдання дій Москви проти сусідів, серед яких Україна та Грузія подобається як представниками «трампістської» консервативної частини американського

²² «Атака ботів» у 2011 р.: "US think-tank aims at rewriting history on Georgia-Russia conflict: Despite an exhaustive EU investiga...". URL: https://twitter.com/altnews_/status/32857163705618435 ; <https://twitter.com/ImPaolo/status/32857163126804480> ; <https://twitter.com/myheadline/status/32857983306170368> ; <https://twitter.com/TerenceDunstan/status/33150678050279424> ; <https://twitter.com/RussiaNow/status/32873431099768833> ; <https://twitter.com/greychampion/status/33031991200845824> ; https://twitter.com/CyG_News/status/32869412386111488 ; <https://twitter.com/shuraport/status/32866172932198400> ; <https://twitter.com/TreyAlvarez/status/33150677978972161> ²³ Derrick Wilmore Jr. Twitter. 11 липня 2020. URL: https://twitter.com/CoachWilmore_/status/1281775857871224833

патріотизму²⁴, так і ідейним «ворогам західного імперіалізму», які бачать усі претензії з боку сусідів Москви як частини американського нарративу в гібридній війні²⁵. Звертаючись до історії, такі користувачі якимось чином бачать усі нації, які в різні часи були об'єктами агресії з боку Кремля, як вже «вимерлі», стверджуючи: «В історії є така тенденція, що нація, призначена американцями воювати проти Росії, приречена на вимирання. Польща, Литва, Латвія, Естонія, Грузія, Україна. Хто наступний?»²⁶. Виправдання радянських і московських дій є головною темою для таких «антиімперіалістів». Подкаст «Historic.ly», який має понад 20 тисяч підписників, розповідає своїм читачам і глядачам, що «Радянський Союз ніколи не розширювався», і, незважаючи на те, що виступає проти імперіалізму (а саме «західного»), обґрунтовує це твердження, тим, що СРСР мав право на повернення всіх територій старої Російської імперії²⁷. Ця перспектива обговорюється не лише в соціальних мережах і незалежних подкастах, але й у пресі, де висувається ідея «європейської експансії у Східну Європу», яка якимось чином виправдовує порушення Москвою міжнародної поведінки щодо Грузії та України²⁸. Отже, ми можемо визначити, що поширення промосковських нарративів щодо грузинської та української історії в англомовній сфері насправді може вплинути на висновки користувачів Інтернету з різними політичними поглядами.

Обговорюючи наслідки політичного впливу протягом попереднього розділу можна констатувати, що спроби вплинути на дискурс історії Грузії цілком реальні й часто пов'язані з дискурсом щодо України. Тема грузинської історії не надто часто порушується ані в англомовному, ані в російськомовному дискурсі. Це пов'язано або з відповідними датами (роковини московсько-грузинських конфліктів), або з ідеєю критики Грузії разом з Україною за вихід із кремлівської сфери впливу. Особливо московські нарративи про грузинську історію цікавлять американців, які критикують відомі та популярні «мейнстрімні ЗМІ»:

²⁴ Virulent Dreg of Society. Twitter. 4 червня 2017. URL: <https://twitter.com/BoilingCrude/status/871429903907823616>

²⁵ Death to Western Imperialism! Twitter. 3 червня 2020. URL: <https://twitter.com/StuartJ0rr/status/1268160944678604800>

²⁶ Ollie Richardson. Twitter. 8 липня 2019. URL: https://twitter.com/O_Rich_/status/1148263710311550976

²⁷ Historic.ly. Twitter. 17 серпня 2020. URL: https://twitter.com/historic_ly/status/1295211301367615489 ; https://twitter.com/historic_ly/status/1295255872273358849

²⁸ Derby R. Georgia: Frosty Fingers. BusinessLive. 31 липня 2014. URL: <https://www.businesslive.co.za/archive/2014-07-31-georgia-frosty-fingers/>

прихильників консерваторів та симпатиків комунізму «проти західного імперіалізму», і обидві ці групи «готові вислухати» московські нарративи, оскільки вони контрастують з нарративами ненависних ним американських джерел.

Загалом, московської нарративи щодо історії у соцмережах найбільш успішні серед власної та помірно успішні поміж політично активної частини американської аудиторії. Варто зазначити, що московське інформаційне протистояння на інтернет-фронті проти Грузії триває з 2008 року з перервами, проте саме з 2017 р. активізувалося обговорення історії Грузії поза межами останнього московсько-грузинського конфлікту. На відносно довгі популярні тексти про грузинську та українську історію з Facebook, LiveJournal, різних новинних сайтів і аналітичних центрів часто посилюються дописи в Twitter, обмеження якого (щодо коротких за кількістю символів повідомлень з лімітом у 140, а з 2017 р. у 280 знаків), можна відзначити, що ці пости не мають на меті повністю переконати усіх читачів, а радше познайомити з темою тих, хто про неї не чув. це, або викликати сумніви у вже існуючих концепціях щодо теми. Ввічливі розмови з історії та політики характерні для цінуючи власну репутацію макроінфлюенсерів з широкою аудиторією та відомих знаменитостей, тоді як «початківці» серед макро- та мікроінфлюенсерів часто вдаються до «брудних» тактик, таких як глузування над опонентами, використання грубої лексики для нападу на протилежну сторону, деморалізації. Джерела в контексті «інформаційного протистояння» свідчать про те, що фактичні докази цікавлять пропагандистів набагато менше, ніж здатність змусити аудиторію повірити, що «всі брешуть», і таким чином діяти на основі будь-якої інформації «поза мейнстрімом». Їх завдання – меншою мірою підтримка конкретного нарративу, а більшою – посягати сумніви стосовно того, що правда історії на боці колективного Заходу та союзників. Це демонструє кричущу проблему «гібридної війни», яка має цікавити урядові та неурядові центри прийняття рішень у царині інформаційного спротиву.

References

- Lappo-Danilevskij A. S. Metodologiya istorii: u 2 t. Moskva, 2010. T. 2.
- Mieliestsev K. The "Post-truth era" and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. 15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = აბრეშუმის გზის 15-ე დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია. Silk Road Conferences. October 09-10. Tbilisi, Georgia, 2020. Tbilisi: IBSU, 2020. pp. 24–32.
- Rosůlek P. The post-truth age, the fake news industry, the Russian Federation and the Central European area. *Trendy v podnikání* 9(3). December 2019. PP. 46-53 DOI: 10.24132/jtb.2019.9.3.46_53.
- Sartania K. Struggle and Sacrifice: Narratives of Georgia's Modern History. Carnegie Europe. April 27, 2021. URL: https://carnegieendowment.org/files/2021-04_Sartania_Georgia_History_Updated.pdf
- Sasyn, H. V. Informatiina viina: sutnist, zasoby realizatsii, rezultaty ta mozhlyvosti protydii (na prykladi rosiiskoi ekspansii v ukrainskyi prostir). HRANI. 2015. № 3 (119). pp. 18–23..
- Shemchuk V. V. Kontseptualni pidkhody do rozuminnia informatiinoi viiny v suchasnomu sviti. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii : Yurydychni nauky. 2019. T. 30(69), № 3. S. 29–35.
- Kasian A. I., Platmir Ya. L., Khomenko D. V. Osoblyvosti dzherelnoho kompleksu doslidzhennia polityky pam'iaty na okupovanykh Rosiieiu terytoriiakh Ukrainy. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii : Istorychni nauky*. 2020. № 2. S. 14–25.
- Yurkova O. Facebook yak novyi typ istorychnoho dzherela: sproba kharakterystyky ta praktychni zavdannia arkhivuvannia dokumentiv. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*. 2015. Ch. 25. S. 31–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sidptm_2015_25_4.